

Capitolul I

România în perioada premergătoare instalării guvernului Alexandru Marghiloman

În ziua de duminică, 15/28 iunie 1914, moștenitorul prezumtiv al tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz-Ferdinand și soția sa, ducesa de Hohenberg, au sosit în vizită oficială la Sarajevo, capitala provinciei Bosnia-Herțegovina, anexată brutal cu șase ani înainte. Vizita a fost privită, și chiar era, drept o provocare față de pansârbism; i s-a răspuns, din partea sârbă, cu o comemorare solemnă a luptei de la Kosovo, organizată la Usküb, localitate recent recucerită de la turci. Symbolismul gestului nu era câtuși de puțin voalat; pentru a participa la ceremonii, au venit croați din Austro-Ungaria și unele informații alarmante referitoare la securitatea arhiducelui au pus în alertă poliția austriacă. Deci, toate făceau nerecomandabilă încăpățânarea de a da curs insultei premeditate, dar mediile politice și însuși împăratul au insistat. Arhiducele a îndeplinit ordinele și a fost asasinat, împreună cu ducesa, de către Gavrilo Princip, un student bosniac, deci sârb, dar supus austriac.¹

La 10/23 iulie 1914, Austro-Ungaria, la instigarea Germaniei, remite Serbiei un ultimatum, care conținea zece condiții, cu adevărat inacceptabile pentru orice guvern preocupat de suveranitatea și chiar de demnitatea sa. Serbia avea la dispoziție 48 de ore, pentru a răspunde cererilor austro-ungare. În ultimul moment, guvernul de la Belgrad, a dat un răspuns afirmativ pretențiilor austro-ungare însă, Giesl, însărcinatul cu afaceri al monarhiei dualiste, abia dacă s-a uitat pe textul răspunsului, a declarat că relațiile sunt rupte și a părăsit Serbia. Drept urmare, la 15/28 iulie 1914, orele 11, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, gest urmat de o avalanșă de declarații similare între membrii celor două blocuri politico-militare, Antanta și Puterile Centrale.²

Sucesiunea evenimentelor, care au urmat după episodul de la Sarajevo, a lăsat puțin spațiu tentativelor de ajungere la un compromis sau încercărilor de mediere, în care guvernul britanic își pusese atâtea speranțe. Mai mult decât satisfacție pentru uciderea arhiducelui, ultimatumul din 23 iulie 1914 urmărea să rezolve îndelungatul conflict cu statul sârb, prin disoluția acestuia.³

Cancelarul german Theobald von Bethman-Hollweg a încercat să frâneze acțiunile belicoase ale aliatului austro-ungar, dar, în acest punct, inițiativa a trecut în

¹ ***, *Istoria Universală*, vol. III, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 286.

² *Ibidem*, p. 288-289.

³ G, Mammarella, P. Cacace, *La politica estera dell'Italia. Dallo stato unitario ai giorni nostri*, Roma, Editori Laterza, 2008, p. 62.

mâinile militarilor. Astfel, la 30 iulie, șeful statului major german, generalul von Moltke, fără să-l informeze pe cancelar sau pe împărat, a expediat o telegramă omologului său de la Viena, Conrad von Hötzendorf, reintegrat în funcția de comandant al statului major, în care îi garanta sprijinul german și-l consilia să mobilizeze imediat dispozitivul militar împotriva Rusiei. Acest sfat a fost urmat a doua zi, la puțin timp după mobilizarea trupelor ruse. Așa a fost pusă în mișcare mașinăria mobilizărilor și a declarațiilor de război,⁴ care a aruncat omenirea în ghearele primei conflagrații de anvergură mondială.

Din păcate, între liderii din primul eșalon nu s-au găsit destui care să militeze hotărât pentru a stopa carnagiul; în atari circumstanțe, pacea a fost clamată doar de mereu suspecții socialiști și de câțiva intelectuali izolați prin însăși dorința lor de pace. O serie de articole publicate în Elveția, în perioada septembrie-octombrie 1914, reunite într-un volum în 1915, sub semnătura lui Romain Rolland, purtând titlul *Au-dessus de la mêlée*, au suscitât vii controverse și, mai ales, dezaprobare în mediile intelectuale și patriotice din țările europene profund și direct implicate în conflict.

În respectivele articole, cunoscutul romancier francez făcea dovada unei concepții umanitariste și individualiste asupra lumii, cerând intelectualilor din Europa să se supună mai mult propriei conștiințe și mai puțin legilor statului; în definitiv – spunea Romain Rolland – războiul este un asasinat în masă, orchestrat de guverne și state majore. Condamna, pe de altă parte, oamenii de cultură care își puneau talentul în slujba celor care conduceau măcelul și denunța falimentul atât al creștinismului, cât și al socialismului, două credințe profund umanitare și pacifiste, care, atunci când era mai multă nevoie de ele, și-au dovedit fragilitatea. Fără precedent, din perspectiva gânditorului francez, era faptul că implicarea națiunilor în război s-a făcut prin decizii la care s-au raliat cu entuziasm și masele.⁵

În rândul opiniei publice internaționale, aceste apeluri nu au rămas fără ecou. Astfel, în perioada 28 aprilie-1 mai 1915, la Haga s-au desfășurat lucrările Congresului Internațional al Femeilor, ocazie cu care s-au pus bazele unei structuri intitulate *International Committee of Women for Permanent Peace*. În fruntea acestei organizații, a fost aleasă Jane Addams care, la 4 noiembrie 1915 în numele organizației pe care o conducea, a prezentat Președintelui Consiliului de Miniștri din Italia textul unui manifest (care a fost înaintat guvernelor mai multor state din Europa, precum și președintelui S.U.A.)⁶ în care, printre altele, erau precizate:

„Noi am auzit aceleași vorbe rostite în Downing Street, Wilhelmstrasse, la Viena ca și la Petrograd, în Budapesta sau în Le Havre, unde se află guvernul provizoriu belgian.

⁴ *Ibidem*, p. 63.

⁵ Antonio Desideri, *Storia e storiografia. Dalla prima guerra mondiale alle saglie del Duemila*, Messina-Firenze, Casa editrice G. D'Anna, s.a., p. 103.

⁶ Archivio Centrale Dello Stato (de aici înainte se va cita A.C.S.), f. Ministero Dell'Interno-Pubblica sicurezza, busta 70, fasc. 143, s. fasc. 3.

Vizitele noastre în capitalele beligeranților ne-au convins că aceștia nu s-ar opune unei conferințe a neutrilor; în timp ce națiunile aflate în război au respins propunerile de mediere formulate de state izolate, credem că o conferință a neutrilor ar crea mașinăria necesară ajungerii la o soluție care să încheie războiul. Am aflat că neutrii se temeau că o asemenea inițiativă ar fi inoportună, însă constatările noastre sunt în măsură să spulbere aceste rețineri.

Considerăm că o asemenea conferință ar trebui să trateze, nu problemele particulare ale neutrilor ci, modul în care aceștia pot colabora în vederea rezolvării gravei crize care tulbură lumea. Situația cere o conferință care să întrecă barierele diplomației convenționale, guvernele trebuind să trimită specialiști din toate domeniile, cu o bogată experiență internațională.”⁷

International Committee of Women for Permanent Peace nu a fost singura organizație dedicată păcii. Tot în aprilie 1915 a fost fondată *Organisation centrale pour une paix durable*. Organizația era condusă de către olandezul H.C. Dresselhuys și cuprindea membri din diverse țări. În intențiile acestei organizații figura și înființarea de filiale în cât mai multe state, care să lupte pentru pace.⁸ Nici țara noastră nu a fost ocolită de această dorință. Astfel, în mai 1916 un document al acestei organizații era în măsură să afirme că: „În România, am intrat în sfârșit în legătură cu un membru important al Parlamentului, domnul Lahovary, secretarul grupului român din Uniunea Interparlamentară, care ne-a promis să formeze o secție românească a organizației noastre. El ne-a scris de trei ori; a treia oară ne-a parvenit în sfârșit un răspuns favorabil. Noi sperăm acum, că, datorită colaborării noilor membri, principiile noastre se vor răspândi cu rapiditate în România.”⁹

În pofida acestor inițiative, războiul a continuat cu și mai mare intensitate angrenând în mașinăria sa de tocat carne armatele tot mai multor state. Însă, încrederea în faptul că pacea poate fi instaurată nu s-a diminuat. Așadar, la 1 august 1917, a fost dat publicității apelul pentru pace, care s-a bucurat de cea mai vastă notorietate, din timpul primului război mondial, apelul papei Benedict al XV-lea.

Pe numele său adevărat Giacomo della Chiesa, Benedict al XV-lea s-a născut la 21 noiembrie 1854, la Genova, iar la 3 septembrie 1914 și-a început pontificatul, la scurt timp după debutul primului război mondial. Date fiind condițiile, s-a dedicat în totalitate cauzei ajutorării celor aflați în suferință, indiferent de tabăra din care proveneau aceștia. După cum am arătat, la 1 august 1917 a lansat un vibrant apel pentru pace. În deschiderea acestui apel, sfântul părinte ținea să afirme că: „La începutul pontificatului nostru, ororile războiului s-au abătut asupra Europei, însă noi ne-am propus să arătăm o perfectă imparțialitate față de toți beligeranții.”¹⁰

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Idem, f. Ministero Dell’Interno-Pubblica sicurezza, busta 70, fasc. 143, s. fasc. 4.

Chintesența acestui apel era cuprinsă în următoarele cuvinte: „Noi, nu pentru interese politice particulare, nu datorită sugestiilor venite dinspre o anumită tabără, ci doar datorită conștiinței supreme că suntem copiii aceluiași Tată, ridicăm vocea umanității și rațiunii într-un călduros apel pentru pace adresat celor care țin în mâini destinele națiunilor.”¹¹

În textul acestui apel, erau conținute propuneri concrete, pe baza cărora să se discute realizarea păcii, și anume:

- dezarmarea și arbitrajul „ substituind forței materiale a armelor, forța morală a dreptului”;
- libertatea mărilor;
- renunțarea la orice fel de despăgubiri de război;
- evacuarea Belgiei;
- negocieri juste bazate pe interesele popoarelor, în ceea ce privește teritoriile aflate în litigiu, coroborând interesele proprii cu cele ale umanității;
- același spirit trebuia să primeze și în cazul Armeniei, statelor balcanice și Poloniei.

„Toate cele de mai sus sunt doar puncte de pornire pentru un dialog care ar putea fi fructuos pentru toate părțile angrenate în conflict. [...] Sperăm că în această tragică oră veți opri vărsarea inutilă de sânge.”¹²

Deși apelul pontifical s-a bucurat de o largă mediatizare, a fost receptat de părțile aflate în război cu rețineri și chiar cu ostilitate. La scurt timp după apelul de la Vatican, președintele S.U.A., Woodrow Wilson, a făcut public un apel pentru pace, care în același timp respingea propunerile papei Benedict al XV-lea, printre altele deoarece întoarcerea la *status quo ante bellum* nu ar face altceva decât să reactiveze cauzele care au dat naștere războiului. „Scopul acestui război este libertatea popoarelor care se găsesc sub amenințarea unui guvern iresponsabil [...] care a conceput în secret planul de a domina lumea.”¹³ Benedict al XV-lea a decedat la 22 ianuarie 1922, deci a avut timp să constate că la Versailles s-au semnat o serie de tratate care conțineau germenii unei noi confruntări planetare.

Eforturile pacifiste ale celor care au avut neșansa de-a fi contemporani cu prima conflagrație mondială sunt un exemplu pentru noi toți, într-o vreme atât de bogată în războaie, fapt care sperăm să justifice lungul excurs dedicat acestei chestiuni.

Date fiind împrejurările extraordinare ocazionate de debutul primului război mondial, regele Carol I a decis convocarea unui Consiliu de Coroană pentru 21 iulie/3 august 1914, la castelul Peleş din Sinaia. Carol I a cerut, în cadrul consiliului, respectarea tratatului din 1883, însă cei prezenți

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ Antonio Desideri, *op. cit.*, p. 105-106.

s-au pronunțat pentru neutralitate, arătând că tratatul încheiat în 1883 avea în vedere situația în care Austro-Ungaria ar fi fost atacată, ori, în realitate, aceasta atacase Serbia, astfel încât România nu era obligată să intervină.¹⁴

În fapt tratatul, încheiat la 18/30 octombrie 1883, conținea șapte articole, dintre care de o importanță aparte era articolul doi (care a devenit argumentul hotărâtor care a justificat decizia României de-a rămâne în afara primului război mondial) ce prevedea:

„Dacă România va fi atacată fără ca din partea ei să fi existat vreo provocare, Austro-Ungaria va trebui să-i acorde în timp util ajutor și asistență împotriva agresorului. Dacă Austro-Ungaria ar fi atacată în aceleași împrejurări în vreuna din zonele statelor sale limitrofe României, va fi de îndată *casus foederis* pentru România.”¹⁵

După opinia noastră, argumentul suprem și neinvocat pentru care România nu putea să intre în război era acela că, în conformitate cu Constituția din 1866, orice tratat internațional, la care România era parte, trebuia să fie dezbătut și ratificat de către Parlament, ceea ce, desigur, nu s-a întâmplat cu tratatul dintre România și Austro-Ungaria care a rămas secret.

Profund mâhnit, regele îi scria la 14 august lui Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei: „După o discuție de trei ore, în care am pus în joc toată elocvența mea și am respins în modul cel mai hotărât argumentele aduse, [Consiliul de Coroană] s-a pronunțat totuși, cu o unanimitate la care nu mă așteptam, împotriva aplicării tratatului [...] Nu e nevoie să mai dau asigurări cât de mult sufăr din cauza situației momentane și a stării de spirit necugetate a țării mele; dificultățile sunt greu de învins, căci eu nu pot începe singur, fără un guvern responsabil, un război față de care întregul popor se împotrivește.”¹⁶

În acele momente, aflate sub semnul incertitudinii, factorii de decizie de la București au încercat o apropiere de Italia, care alături de România se afla pe drumul neutralității, pentru a maximiza efectele unei eventuale intervenții în conflict. În acest sens, ambele părți au simțit nevoia fixării în scris a cadrului unei viitoare colaborări, prin semnarea unui acord pe termen scurt.

După o succintă rundă de negocieri, acest deziderat a fost materializat la 10/23 septembrie 1914, când baronul Fasciotti și I.I.C. Brătianu au semnat un acord. Acesta cuprindea patru articole, care stipulau:

1. ieșirea din neutralitate să se facă printr-un preaviz de 8 zile, înaintat celeilalte părți semnatare a acordului;

¹⁴ Ioan Scurtu, *Carol I*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 220-221.

¹⁵ ***, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, Editura Politică, 1971, p. 468.

¹⁶ Apud Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 222-223.